

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

БЕОГРАД
2020

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VIII

VOLUME 8

Accepted on December 24th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2020

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 24. децембра 2019. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2020

© Српска академија наука и уметности, 2020

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртм броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године. У осмом броју су текстови са Трибине из 2019. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
5. II 2019 – 24. XII 2019.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручне сараднице
Биљана Јоцић
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Дело Иве Андрића : зборник радова / уредник Миро Вуксановић . . .</i>	11
<i>Етно-села и сеоске амбијенталне целине у Републици Србији и Републици Српској : зборник радова са научној скупи одржаној 11. априла 2017. године / уредник Драган Шкорић . . .</i>	29
<i>Водоснабдевање становника брдско-иланинских предела / уредник Драган Шкорић</i>	29
<i>Изабрана дела Мирона Флашара (у три тома) / приредили Александар Лома, Војислав Јелић, Ненад Ристић</i>	45
<i>Стојан Новаковић : поводом сто седмдесет и пет година од рођења : научни скупи са међународним учешћем одржан у Српској академији наука и уметности, 1. и 2. новембра 2017. године / уредници Михаило Војводић, Александар Косић</i>	59
<i>Топонимија Жупе тивске / Мара Тијанић-Вујовић ; главни уредник Александар Лома</i>	75
<i>Ономастолошки прилози 24 / главни уредник Александар Лома . .</i>	75
<i>Ка бољој демографској будућности Србије / уредници Владимир С. Косић, Славица Ђукић Дејановић, Мирјана Рашевић</i>	89
<i>Превенција у функцији заштите здравља у Републици Србији / уредник Љубиша Ракић</i>	103
<i>Маја шексја / Слободан Грубачић</i>	107

<i>100 мојих њорѡреѡа / Маѡија Бећковић.</i>	119
<i>Дан Библиоѡеке САНУ ѡсвећен Свеѡом Сави ѡводом осам векова самосѡјалности Срѡске ѡправославне цркве</i>	151
<i>Економска криза : ѡрекло и исходи / уредник Часлав Оѡић</i>	171
<i>Scala paradisi : академику Димѡѡрију Боѡдановићу у сѡомен : 1986–2016 / уредници Анаѡолиј Аркадијевић Турилов, Таѡѡјана Субоѡѡин-Голубовић, Ирена Шѡадијер, Наѡѡаша Драѡин, Дуѡица Грбић и Каѡѡарина Мано-Зиси</i>	185
<i>Језик као заѡис кулѡуре у еѡнолошкој и линѡвистѡичкој анализи на релацији Србија – Македонија. Том 1 = Јазикот како запис на културата во етнолошката и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија. Том 1 / ѡлавни уредници Предраѡ Пѡѡер, Марјан Марковић ; уредници ѡрвоѡ ѡома Сѡѡанислав Сѡѡанковић, Веселинка Лаброска</i>	201
<i>Обновљиво кориѡћење ѡриродних ресурса у сеоским ѡдручјима Србије : зборник радова / уредник Драѡан Шкорѡић</i>	221
<i>Очување, заѡѡѡѡа и ѡерсѡекѡиве ромскоѡ језика у Србији : зборник радова са научноѡ скуѡа одржаноѡ 20–21. окѡобра 2016. / уредници Тибор Варади, Биљана Сикимѡић</i>	233
<i>Роми Србије у XXI веку / уредник Тибор Варади</i>	233
<i>Права националних мањина у усѡавноѡправном сисѡему Реѡублике Србије : зборник радова са Окруѡлоѡ сѡола одржаноѡ 27. новембра 2017. / уредник Тибор Варади.</i>	233
<i>Понешѡо о Ђоѡићу / Свеѡозар Кољевић ; ѡрѡредѡо Боѡдан Ракић.</i>	247
<i>Дело Милоша Црњанскоѡ : (радови са округлоѡ сѡола, 12. IX 2018) / уредник Миро Вуксановић</i>	247
<i>Срѡска књѡжевностѡ данас : (зборник радова са округлих сѡолова 2014–2017) / уредник Миро Вуксановић</i>	247
<i>Грађа о срѡскохрваѡѡским односима и Србима у Хрваѡској : (1848–1914) / Василије Ђ. Кресѡѡић ; уредник Михаѡло Војводић</i>	273

<i>Караџић : листи за српски народни животи, обичаје и предање / издавач и уредник Тихомир Р. Борђевић (1899–1903). – Фотиографско изд. / приређивачи Александар Никезић, Данијела Појовић Николић</i>	289
<i>Академик Михаило Гавриловић : историјар, архивист и дипломата / [аутор изложбе и приређивач каталога Миљана Борђевић]</i>	289
<i>XXXI међународна конференција о микроелектроници : зборник радова : Ниш, Србија 16–18. септембар 2019. / уредник Нинослав Стојадиновић</i>	289
<i>Михаило Пејровић Алас : животи, дело, време : поводом 150 година од рођења / уредници Стеван Пилиповић, Градимир В. Миловановић, Жарко Мијајловић</i>	307
<i>Mihailo Petrović Alas : life, work, times : on the occasion of the 150th anniversary of his birth / editors Stevan Pilipović, Gradimir V. Milovanović, Žarko Mijajlović ; English translation Tatjana Čosović ... [et al.]</i>	307
<i>Михаило Пејровић Алас : научни скупи са међународним учешћем одржан у САНУ 2–3. октобра 2018. : поводом сто педесет година од рођења / [уредници Градимир Миловановић, Стеван Пилиповић, Жарко Мијајловић]</i>	307
<i>Академске беседе. Књ. 2 / уредник Миро Вуксановић</i>	323
<i>Присутна предавања дописних чланова. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић</i>	323
<i>Библиографије чланова САНУ. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић.</i>	323
<i>Књига о ирину / Зоран В. Појовић, Оливера Појовић</i>	335
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	351

Етно-села и сеоске амбијенталне целине у Републици Србији и Републици Српској : зборник радова са научног скупа одржаног 11. априла 2017. године / уредник Драган Шкорић. – Београд : САНУ, 2018

Водоснабдевање становника брдско-планинских предела : [зборник радова са научно-стручног скупа одржаног 4. октобра 2016. године] / уредник Драган Шкорић. – Београд : САНУ, 2018

Говорили: академик Драган Шкорић
проф. др Милован М. Митровић
проф. др Петар Булат

У Београду, уторак 19. фебруар 2019. у 13 часова

ПОВРАТКА ИМА И НЕМА

Гледали смо, недавно, како се усамљени старац на Тари био саживео са својим овном, који после старчеве смрти одлази на његов гроб, који га немушто дозива и тугује.

Гледали смо, истовремено, како девојка на Чемерну, јадна и чемерна, пола године није срела човека а говори да све има, да јој нико не фали.

Гледали смо како је непокретан човек после четрдесет година, колико је живео у граду, одселио са женом на врх Голије, у своју кућу, удаљену од путева, затрпану снегом, издвојену, одакле се види далеко и где се слуша мећава.

Гледали смо, пре неколико дана, како говори отмени старац да је онамо, код Куршумлије, где је живело, не тако давно, осам стотина људи остао само он, који позива на двобој непобеђену судбину.

Гледали смо у источносрбијанским селима куће које личе на дворце, чија се врата не отварају, чији власници живе далеко, у западноевропским земљама, и гледали смо у бачким, банатским и другим малим насељима куће у низовима, наслоњене једна на другу, као домине које падају.

И слушали смо стару причу да повратка нема.

Ипак, понеко верује да повратка има. Од оснивања до данас Одбор за село САНУ покушава да оживи наду. Одбор успешно води академик Драган Шкорић, уредник два зборника, једног о музејским насељима у чијим темељима су носталгија и изворна лепота, другог о путевима воде за пиће до кућа у брдским пределима где још понеко зимује. Говориће о зборницима њихов уредник и професори Милован Митровић и Петар Булат.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

Драган Шкорић

КРАТКИ ПРИКАЗ ДВА ЗБОРНИКА РАДОВА СА ОДРЖАНИХ НАУЧНО-СТРУЧНИХ СКУПОВА

*Етнo-села и сеоске амбијенталне целине
у Републици Србији и Републици Српској*

Овај научно-стручни скуп организовали су заједно Академијски одбор за село САНУ у сарадњи са Музејом на отвореном „Старо село“, Сирогојно, који је одржан 11. априла 2017. године у Музеју на отвореном „Старо село“, Сирогојно.

На почетку, дужност нам је да овом приликом захвалимо мр Светлани Ђалдовић Шијаковић, в. д. директора Музеја на отвореном „Старо село“, Сирогојно, која нам је обезбедила све услове за боравак на овом националном скупу.

На овом скупу је презентовано 18 научно-стручних радова из Републике Србије и Републике Српске са различитим темама из ове важне области, а који су штампани у целини.

Посебно треба истаћи да Република Србија и Република Српска располажу изванредним природним лепотама и богатом етно-баштинском ствараном вековима, негованом и допуњаваном од стране стваралаца. Може се констатовати да ова богатства представљају велику националну, културолошку и туристичку вредност.

На основу изнетих и штампаних радова можемо констатовати да наше српске државе имају богато етно-наслеђе, које је део њиховог културног идентитета и културни ресурс који није довољно искоришћен. Зато треба учинити све да ова национална добра буду доступна нашој и страниј јавности. Посебно се треба ангажовати да етно-села и све што припада овој области, буде озбиљан сегмент наше туристичке понуде, а посебно страним гостима. Институције и агенције које се баве туризмом морају знатно више уложити у све видове смишљене пропаганде како би нашу вишевековну баштину приказале и искористиле у популаризацији. Државне институције наших српских држава, у сарадњи са струковним организацијама и локалним самоуправама, треба знатно више да посвете пажњу и начине конкретне стратегије очувања и развоја етно-вредности које поседујемо. Помоћ шире друштвене заједнице је неопходна у сваком погледу, а посебно у финансијској помоћи и обуци кадрова у овој важној области.

Наравно да реферати нису могли да обухвате све значајне вредности из ове културно-туристичке области. Рецимо, обнова воденица са прикладним туристичким објектима је велика шанса.

Етно-туризам је највише развијен у Западној Србији, а у већини региона је тек у зачетку. Рецимо, када би свака локална заједница годишње оспособила само по једно домаћинство да се бави етно-туризмом, за пет година Србија би постала препознатљива у свету са овом понудом.

У Војводини већина ветрењача и замкова су запуштени. Њиховом обновом могао би се значајно развити етно-туризам.

И на крају, етно-куће и сеоске амбијенталне целине заслужују покретање иницијативе за оснивање кровне институције која ће водити рачуна о постојећим етно-објектима и обнови оних који су у фази пропадања.

Водоснабдевање сџановнишћива брдско-џланинских џредела

На основу доступних података, сматра се да преко 60.000 људи у брдско-планинским условима нема адекватно решење за снабдевање пијаћом водом. Сличних појава имамо и у равничарским условима.

Навешћу податак проф. др Петра Булата, који каже: „Право на обезбеђење воде за пиће и санитацију представља основно људско право, а што је препознала Генерална скупштина Уједињених нација“.

На овом научно-стручном скупу саопштено је осам реферата. Вероватно да смо могли поставити и обухватити ширу проблематику водоснабдевања и градова и села у равничарским пределима, али смо то оставили за неку другу прилику. Ипак, 2–3 реферата и овом приликом

третирали су ширу проблематику водоснабдевања у Србији, како би могли боље објаснити проблеме са пијаћом водом у брдско-планинским регионима.

Има села и заселака у брдско-планинским регионима који користе бунаре или одређене изворе воде, а да нико до сада није контролисао квалитет те воде као пијаће. Питање је колико та ситуација негативно утиче на здравље локалног становништва. Постоји још један изражен проблем да су у појединим домаћинствима у кругу од 100 метара лоцирани заједно стамбени објекат, штале, ђубришта и бунар из кога се често користи вода за пиће и спремање хране.

Чињеница је да ту постоје бројни хигијенски проблеми који негативно утичу на здравље људи. Предавачи су савесно и стручно објаснили ову проблематику и дали решења за дотичне проблеме. На основу свега што је изнето у рефератима, дискусији и закључцима са овог скупа, највећу одговорност за лоше стање носе сами становници, локалне заједнице, здравствене институције и инспекторске службе.

Наравно да у решавање ових проблема треба да се укључе Скупштина и Влада Србије.

Из датих закључака са овог скупа навешћемо само један: „Важно је радити на едукацији становништва и подизању свести о водоснабдевању и санитацији; у вези са тим потребно је укључити целу друштвену заједницу у очување природних водних ресурса како би они били погодни, доступни и издашни за водоснабдевање и свих будућих генерација“.

Милован М. Митровић

ЕТНО-СЕЛА И СЕОСКЕ АМБИЈЕТАЛНЕ ЦЕЛИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Академијски одбор за село, у сарадњи са Музејом на отвореном „Старо село“ Сирогојно, организовали су од 10. до 12. априла 2017. у Сирогојну научно-стручни скуп, на тему „Етно-села и сеоске амбијенталне целине у Републици Србији и Републици Српској“.

Академијски одбор за село има првенствено обавезу да јавно подстиче и подржава научна истраживања, акционе руралне и агроеконomsке пројекте, националне, регионалне и локалне сеоске културне акције и манифестације, као и све друго што посредно и непосредно доприноси одрживом и свеукупном развоју српског села, пољопривреде и занемарених сеоских подручја.

Тим циљевима је прилагођена и методологија деловања Академијског одбора за село са тежиштем на акциона научна истраживања на глобалном националном плану и локалне акционе пројекте одрживог аграрног и руралног развоја. За такве стратешке пројекте, пак, неопходна је институционална потпора и сарадња надлежних државних органа и тела.

Јавна подршка, која је била очекивана, на државном и националном плану, углавном је изостала. Културна акција Одбора од локалних заједница је прихваћена као добродошла и дуго очекивана, али се показало да је она, иако неопходна, сама по себи била недовољна за системску промену односа државе према селу и пољопривреди. Надлежна министарства се углавном нису одазивала на позиве за учешће на научно-стручним скуповима које је Одбор организовао, а нису се обазирали ни на закључке, предлоге и практичне препоруке који су им редовно слати. Тако се дошло до одлуке да се за објављивање припреми приказ садржаја свих научно-стручних скупова које је Одбор за село од свога оснивања 2012. организовао, са посебним нагласком на закључке, предлоге и препоруке који се (неки и деценијама раније) упорно понављају и шаљу надлежним државним институцијама и функционерима, док се ови о њих бахато оглушују.

И у овом случају показало се да је Академијски одбор за село најплоднији онда кад своје културне акције спроводи у сарадњи са успешним и предузимљивим локалним заједницама и њиховим креативним угледницима. Са групом стручних сарадника обрађен је проблем етно-села као специфичних и мултифункционалних амбијенталних целина у Србији и Републици Српској.

Израз „етно-села“ све чешће се користи у јавној комуникацији за означавање преуређених старих или новоизграђених објеката у сеоским срединама који више или мање одражавају или имитирају локалну културну традицију. Њихова примарна намена је комерцијална и везана је за све раширенију туристичко-угоститељску делатност у приватном сектору привреде. Потребно је нагласити појмовно-терминолошку разлику између тако схваћених етно-села и јавних културних институција које представљају музеје на отвореном простору, било да се они налазе у селима или у градовима. Та разлика се мора имати у виду, како у стручном и јавном дискурсу, тако и у различитим секторским политикама локалног и руралног развоја.

Овде је реч о етно-селима као просторима и приватним објектима са примарном комерцијалном наменом и проблемима који настају у настојањима да се, уз економски интерес приватних власника, посредно промовишу вредности локалне и традиционалне културе које су

идентитетског значаја. У првом реду се ради о традиционалној сеоској култури која је по свом социјалном бићу таква да се најлакше може сагледати у конкретном локалном амбијенту, између осталог, и посредством таквих објеката и преуређених простора који се означавају као етно-села, етно-куће, етно-ресторани, етно-хотели, етно-салаши, етно-збирке старих алата, оруђа, покућства, намештаја, одеће и свега другог што је некад било везано за традиционални начин живота у селу, али и у граду.

Терминолошки префикс „етно“ уобичајен је у јавној комуникацији за означавање онога што је старо и традиционално у свакодневном начину живота: рада, становања, градитељства, комуникације, исхране, облачења, духовног и верског живота, уметничког изражавања, забаве, провођења слободног времена – понајвише у селу, али и у граду. У свему томе, са етничким идентитетом стварно је повезано само оно што је јединствено и као такво представља специфично својство неке посебне етничке заједнице, по чему се она разликује од других себи сличних социјалних групација. Иако веома важан аспект ширег културног идентитета, етнички идентитет је само један његов слој, који је у селу само лакше видљив него у граду. Градске (урбане) културе међусобно су сличније него сељачке и сеоске (руралне), мада и ове друге имају доста структурно-функционалних сличности и поред фолклорних специфичности на појавном (феноменолошком) плану.

Сеоска култура је изузетно важан унутарњи, значењски и духовни елемент сеоског начина живота који увек има и своју материјалну страну. Сачињавају је колективна веровања, усвојена искуства (*вештинне*), елементарно здраворазумско знање, *традиционалне вредности и правила понашања* и све што представља материјализоване еманације наведених духовних творевина. Вредности, које осмишљавају, и норме (правила) која уређују друштвене односе, повезани и усклађени међусобно граде *обрасце сеоске културе* који управљају целокупним друштвеним животом појединаца и група у селу, било да се он одвија према њима или да од њих на неки начин одступа (као већа или мања социјална девијација). Обрасци сеоске културе одређују начин рада, становања и комуникације између појединаца и група у селу и села са ширим друштвом. У тим друштвеним процесима настају специфичне материјалне и духовне творевине, од оружја и оруђа, разних алата и средстава рада, преко саобраћајних средстава, изграђених станишта, одевних предмета, прехрамбених намирница, до сеоских установа, колективних представа и локалних културних манифестација.

Модел одрживој руралној развоја подразумева очување еколошких предности сеоских подручја и јасно профилисан локални кул-

турни идентитет без којих се не могу очекивати туристи из урбаних средина. Први је аксиом озбиљне промоције сеоског туризма у Србији сазнање да туристички привлачно може да постане само оно село које је већ пре тога (п)остало пожељна животна средина за оне који су у њему стално настањени. Просто додавање помодних маркетиншких префикса (као што су „етно“ или „еко“ или нешто слично), без стварне додате вредности таквој туристичкој понуди, може више да штети него да користи – угледу или интересу – села, сељака, народа или државе Србије.

Кад би се подробније истражило порекло новца којим су по Србији грађена нова етно-села и разни други објекти са „етно“ префиксом видело би се да се ради о пројектима који од почетка нису постављени на здраве правне, економске и културне темеље, да је њих саме потребно вештачки одржавати, пре него што би они постали ослонац самоодрживог развоја сеоских простора. Најбоља је опција ако су њихови власници људи који су у иностранству зарадили толико пуно новца да себи могу да приуште задовољство и луксуз да у свом завичају сами субвенционису нешто што су видели да на самоодржив начин функционише у богатим европским земљама. Много је горе, а то није тако ретко, када се у такве пројекте упуштају домаћи актери који с њима маскирају капитал који је сумњиво стечен на криминалном економском и корумпираном политичком тржишту. Најопасније је за оне наивне када поверују да своју малу и тешко стечену уштеђевину могу сачувати и увећати улагањем у помодне етно-пројекте који данас, код нас, углавном, привлаче разне новобогаташе – било као власнике-инвеститоре, било као њихове клијенте.

Пошто су код нас и власници-инвеститори и клијенти-посетиоци етно-села често културно ускраћени за самостално препознавање и спонтано уважавање оних културних вредности које имају идентитетски значај за конкретне локалне средине, неопходна је системска институционална потпора таквим вредностима одговарајућим мерама економске инвестиционе, пореске, аграрно-руралне и културно-просветне развојне политике.

У том контексту би етно-села, у спрези са сеоским туризмом, могла да представљају један вид додатних спољних подстицаја одрживом развоју само оних села која су и без тога одржива и перспективна, пошто су очувала своје витално становништво, имају очувано и плодно земљиште, чисте воде и здраву природну средину. То су села у којима је здрава локална сеоска и општинска заједница, која је способна да организује и очува своје задруге и удружења предузимљивих мештана који су способни не само да сами решавају проблеме који од

њих зависе него и да другима служе као пример како се може више и боље и у тешким околностима.

Таквим друштвено здравим срединама не само што нису потребни него би могли да буду веома штетни сумњиви и споља унети проблематични етно-пројекти. Благотворни су само они сеоски етно-пројекти који изничу из здравог домаћег семена, на аутохтоној културној традицији поштених сеоских домаћина, који својим угледом међу онима који их добро познају гарантују квалитет који заслужује да се означи као битно својство етничког карактера и културног идентитета у њиховом најбољем смислу и облику. Таквих здравих етно-пројеката у Србији има, упркос свему ономе што их на разне начине омета и компромитује. Има их у свим крајевима Србије, у свим њеним регионима, локалним и етничким заједницама. То су они етно-пројекти који никад немају само туристичку намену, већ представљају израз аутентичних потреба и културног идентитета својих локалних средина и њихових житеља. Као такви су и привлачни за културно пробирљивије туристе.

На крају научно-стручног скупа „Етно села и сеоске амбијенталне целине у Републици Србији и Републици Српској“ учесници су освојили следеће закључке, предлоге и препоруке:

1. Потребна је већа друштвена брига о приватним етно насељима, укључујући и интердисциплинарна истраживања како би се проширивала, продубљивала и сажимала домаћа и страна искуства о њима.

2. Предлаже се да статус објеката и амбијенталних целина, које се означавају као етно-села, најпре буде стручно верификован, а потом правно акредитован према унапред одређеној управној процедури од надлежних локалних, регионалних и државних органа, према њиховом значају за локални и национални културни идентитет.

3. Израдити стратешки документ о стању етно-комплекса и споменичких целина како би се избегло стихијско и непромишљено поступање према културном наслеђу и природном окружењу објеката од националног значаја. Препоручује се да се у Србији и Републици Српској све етно-локације евидентирају, категоришу према стручним критеријумима, уврсте у стратешко-планске документе и у туристичку понуду.

4. У местима и општинама у којима се налазе етно-комплекси и споменичке целине на организован начин развијати културне потребе код локалног становништва (нарочито код младих).

5. Подстицати мултифункционалност свих етно-комплекса и тако обезбедити њихову самоодрживост. С тим у вези обезбедити неопходну институционалну и економску потпору за сеоски туризам, прилагођен локалним и регионалним условима.

6. Препоручује се локалним властима и приватним предузетницима да у својим срединама идентификују културне објекте који би могли да послуже за подстицање руралног развоја и да у својим развојним плановима операционализују начине њиховог коришћења: планским документима и оснивањем удружења грађана, задруга, предузећа, агенција и слично.

7. Сеоске целине и објекте који чине вредно градитељско наслеђе треба боље заштитити, дефинисати подстицајне мере и обезбедити средства која би привукла све заинтересоване и потенцијалне инвеститоре да се укључе у њихово очување и ревитализацију.

8. Указујемо свима који се баве етно целинама, на законску обавезу да користе српски језик и ћирилично писмо за њихово јавно означавање.

9. Предлаже се Министарству културе Републике Србије и Републичком заводу за заштиту споменика културе преиспитивање одговарајуће правне регулативе која се односи на организацију и рад постојећих и планираних музеја на отвореном, других етно-комплекса и споменичких целина.

10. Подржан је предлог за формирање Музеја народног градитељства западне Србије и дата препорука за отварање етно-кућа, као неформалних завичајних музеја.

Изабране речи локалних уљедника

Боса Росић, етнолог, музејски саветник: „Овај рад сам писала на основи мога живота! Ја сам у Сирогојну провела читавих 25 година, а то је четврт једног века!... У овом раду посебна пажња биће посвећена Земљорадничкој задрузи у Сирогојну која је током двадесетог века била језгро како привредног тако и културног развоја села Сирогојна. Из ове задруге почетком шездесетих година двадесетог века изникло је предузеће за експлоатацију камена са 200 запослених радника, затим задруга плетилња која је на врхунцу свога развоја имала 80 стално запослених и преко 2.000 жена коопераната са подручја пет општина Златиборског округа и са својим испоставама у Сјеници и Косовској Митровици; из задруге плетилња такође су основане две фабрике: конфекције са 200 запослених и душека и јоргана са запослених 50 радника. Задруга плетилња изградила је Библиотеку–галерију и иницирала је и изградила Музеј народног градитељства (Музеј „Старо село“) у чијем је финансирању учествовала са две трећине.

Нажалост, као и нашу земљу и Сирогојно је задесила тешка несрећа крајем двадесетог века: прво санкције, па затим бомбардовање, транзиција и пљачкашке приватизације. Земљорадничка задруга је не-

стала, а њена имовина или је пропала или пропада. Земља са којом је задруга располагала продата је тајкунима. Конфекција је такође нестала, а зграда у којој је била, продата је неком приватнику који ју је преправио у дечије одмаралиште. Зграда фабрике душека и јоргана је продата власнику зграде конфекције, који је претвара у кошаркашку дворану у којој деца, само током зимског периода, играју кошарку. Ранија задруга плетилца (касније ДП „Сирогојно“) такође је приватизована, а садашњем власнику мала производња која је опстала служи као реклама за откуп малина. Једино етно-парк, односно Музеј „Старо село“, још увек како-тако, уз помоћ државе преживљава. То је не само доказ да се културно језгро, које је у њему раније створено, дубоко укоренило него потврђује и чињеницу да без системске државне потпоре ни највредније културне установе не могу да опстану.

Без обзира на све тешкоће кроз које пролази наша земља, морамо да закључимо да наше народно градитељство у овом, 21. веку, веку путовања и туризма, треба показати свету презасићеном технолошким достигнућима као оазу у којој је очувана народна душа. Јер читаво народно градитељство је проистекло из искуствених потреба и оно се одликује уравнотеженим основним елементима: функционалношћу, рационалним конструкцијама, пречишћеним спољним изгледом – што овим објектима даје печат истине – која представља стварни живот без било каквог утицаја научног пројектовања.“

Љубивоје Ршумовић, велики песник (али као Златиборац): „Моје је тврдо уверење да је будућност ове данашње какве-такве Србије, у задругарству, али оном народном, пољопривредном, домаћинском.“

Петар Булат

ВОДОСНАБДЕВАЊЕ СТАНОВНИКА БРДСКО-ПЛАНИНСКИХ ПРЕДЕЛА

Зборник радова са научног скупа „Водоснабдевање становника брдско-планинских предела“, одржаног 4. октобра 2016, даје преглед најзначајнијих проблема у обезбеђивању хигијенски исправне воде за пиће становницима брдско-планинских предела Србије. Пре кратког приказа радова презентованих на скупу желео бих да истакнем да је, према Резолуцији 64/292 Генералне скупштине Уједињених нација, право на воду и санитацију основно људско право, као и да је обезбеђивање воде за пиће од суштинског значаја у остваривању свих других људских права. Такође, желео бих да истакнем да иако је

Уставом Републике Србије ово људско право имплицитно препознато, један део становника Србије и даље не може да га оствари. Проблем у остваривању права на доступност воде и санитацију у Србији је, као и у другим земљама региона, најизраженији у брдско-планинским пределима, због чега је и основни циљ скупа био да се кроз ангажовање најеминентнијих научника и стручњака предложе решења којима би се, у што већој мери, унапредило водоснабдевање становника брдско-планинских предела. На скупу је изложено осам радова у којима је учествовало 20 аутора и коаутора.

У уводном раду „Значај обезбеђивања хигијенски исправне воде за пиће становницима брдско-планинских предела“ аутор Петар Булат истиче да обезбеђивање водоснабдевања хигијенски исправном водом за пиће становника брдско-планинских предела треба да буде континуирано и да обезбеђује довољну количину воде, и то не само воде за пиће већ и воде за остале потребе у домаћинству. Истакнуто је да вода мора бити и физички лако доступна потрошачима, изнета је препорука да извор воде за пиће не сме бити на удаљености већој од 1.000 метара од куће односно да време допремања воде до куће не буде дуже од 30 минута. Напоменуто је да обезбеђивање адекватног водоснабдевања у сеоским срединама представља изазов не само за Србију већ и за остале земље европског региона. У Србији су проблеми најчешће везани за власништво, управљање и техничко одржавање водоводних објеката. Као посебне изазове аутор истиче недостатак редовног праћења здравствене исправности воде за пиће у брдско-планинским пределима и неадекватна решења одвођења санитарних отпадних вода. У циљу решавања наведених проблема аутор предлаже креирање специфичне регулативе која би уређивала водоснабдевање у руралним срединама. Такође, предлаже да се у сарадњи са локалном самоуправом реше имовинско-правни односи над водним објектима у сеоским срединама, како би се обезбедио јавни надзор од стране стручних лица и комуналних предузећа над њима. Аутор сматра да је потребно унапредити методологију за санитарни надзор водних објеката у сеоским срединама. Поред наведених мера, у раду је истакнут значај едукације становништва и подизања свести о значају водоснабдевања и санитације као и могућим ризицима по здравље људи. У закључку, аутор истиче да је поред наведених мера потребно укључити читаво друштво у очување природних водних ресурса како би они били погодни, доступни и издашни за водоснабдевање и за будуће генерације.

У зборнику радова истакнуто место има рад „Проблеми водоснабдевања села у склопу примене стратегије управљања водама на територији Републике Србије“ аутора Милана Димкића, Миодрага Мило-

вановића, Првослава Марјановића и Александра Ђукића, из Института за водопривреду „Јарослав Черни“. У раду је дат преглед развоја водоснабдевања у Србији, са посебним нагласком на снабдевање водом сеоских насеља у брдско-планинским пределима. Аутори указују на јасну повезаност водоснабдевања сеоских насеља са низом глобалних и локалних фактора. Међу најзначајнијим факторима према мишљењу аутора су демографски, старење и смањење броја становника брдско-планинских предела које је нарочито изражено у југоисточној и југозападној Србији. Насупрот изазовима везаним за демографију ових предела стоје карактеристике терена, на којима се налази већина насеља у брдско-планинским пределима, који је углавном кречњачки, водопропусни и најчешће погодан за снабдевање водом. Посебну пажњу аутори су посветили приказу Стратегије управљања водама на територији Републике Србије за период 2016–2034. године, са нагласком на могућност и услове имплементације решења из Стратегије. Такође, дати су и основни правци развоја у областима одвођења и пречишћавања отпадних вода и наводњавања земљишта, имајући у виду, пре свега, проблеме сеоских насеља. У закључку аутори износе став да је за адекватно водоснабдевање брдско-планинских предела неопходно створити услове за концентрацију становништва како би се омогућило укрупњавање водних објеката а тиме обезбедила адекватна заштита и експлоатација воде на извориштима као и квалитетно управљање и техничко одржавање објеката. Према мишљењу аутора, концентрација становништва брдско-планинских предела би такође омогућила и решавање већине проблема везаних за отпадне воде и санитацију. Како предлог решења спада у ингеренције више министарстава, аутори истичу да је за њихову примену неопходна добро координисана државна интервенција.

Проблемима стратегије водоснабдевања брдско-планинских предела бави се и рад „Концепција снабдевања водом планинских насеља Србије у државним стратешким планским документима“ аутора Бранислава Ђорђевића редовног члана Академије инжењерских наука Србије. У овом раду истакнуто је да уколико се разматрају реални показатељи расположивих вода, услови за снабдевање водом брдско-планинских подручја Србије су знатно тежи него што се то на основу просечних хидролошких показатеља може сагледати. На ово, према мишљењу аутора, утичу: неравномерност вода по простору и времену, дубока база карстификације, непостојање услова за изградњу акумулација, али и неодговорно понашање према подземним и површинским водама. У раду аутор разматра основне концепције снабдевања водом брдско-планинских предела, приказује карактеристична решења и из-

дваја приоритетне објекте који су предуслов за поуздано снабдевање водом тих насеља. Аутор посебно указује на неопходност заштите изворишта подземних и површинских вода која су сада много угроже- нија него раније. Аутор ову актуелну угроженост повезује са непошто- вањем водних услова при пројектовању, водних сагласности и дозвола при изградњи те се услед непланске изградње и загађења трајно дева- стирају изворишта. Предлаже се неопходан институционалан и закон- ски оквир који би обезбедио несметан развој водоводних система у тим подручјима. У закључку се наводи да је неопходно постепено достићи ниво изнад 97% обезбеђења становништва хигијенски исправном во- дом за пиће кроз постепено укрупњавање система и повезивање на ре- гионалне и групне системе када год је то могуће. За насеља у којима то није могуће, аутор предлаже обезбеђивање организоване стручне по- моћи не само преко локалне самоуправе, већ и државних органа. Тако- ђе, у закључку се инсистира на поштовању водних услова, сагласности и дозвола у циљу заштите изворишта као и ригорозно спровођење мера заштите предвиђених просторним плановима.

Проблем процене квалитета воде за пиће обрађен је у поглављу „Национална студија брзе процене квалитета воде за пиће у руралним срединама у Србији према методологији светске здравствене органи- зације“ аутора Катарине Пауновић из Института за хигијену са меди- цинском екологијом Медицинског факултета Универзитета у Београду, Драгане Јовановић и Драгана Илића из Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“. У тексту аутори приказују на- ционалну студију за брзу процену квалитета воде за пиће у руралним срединама. Ова студија имала је циљ да, према методологији Светске здравствене организације, испита квалитет воде и водних објеката у брдско-планинским крајевима Србије који до сада нису били предмет истраживања. Истраживање је спроведено у току 2016. године у Мо- равичком и Златиборском округу и њиме су обухваћене две врсте обје- ката за водоснабдевање: мали водоводни системи (укупно 267 објекта) и индивидуални извори (укупно 14 извора). Резултати спроведене студије показују да вода у брдско-планинским крајевима има одличан хемијски квалитет, али да постоји микробиолошка загађеност воде јер је скоро половина узорака у малим водним системима и две трећине индивидуалних извора садржала бактерије изнад дозвољених вредно- сти. Према резултатима студије, од укупно анализираног 281 водног објеката, вода се не хлорише у 273. Имајући у виду већ поменути ми- кробиолошку неисправност испитиваних узорака, нехлорисање воде представља озбиљну претњу по здравље становништва и захтева хит- ну акцију. Поред тога, у оквиру студије направљене су матрице ризика

по загађење воде на основу санитарног надзора над водним објектима, које указују да се у око осамдесет процената испитиваних водних објеката морају хитно применити мере за смањење ризика по квалитет воде. Аутори препоручују да се што пре започне систематски третман воде дезинфекционим средством и да се започне са санацијом објеката на којима су уочени пропусти у току санитарне инспекције. У закључку, аутори истичу да при решавању приказаних проблема није довољно само радити на здравственом просвећивању становништва, већ да је потребна хитна координисана акција завода за јавно здравље, локалних самоуправа и власника водовода.

Истраживање о утицају водоснабдевања на комфор приказано је у раду „Водоснабдевање као фактор комфора у архитектонским објектима сеоских насеља“, аутора Будимира Судимца и Анђеле Дубљевић са Архитектонског факултета Универзитета у Београду. У њему се истиче да је развој сеоских насеља у брдско-планинским пределима уско повезан са могућностима обезбеђења неопходних елемената комфора и да у томе важну улогу има континуално и неометано снабдевање водом. Аутори скрећу пажњу да је развој технологије и промена уобичајених животних навика довела до повећања потрошње воде и ремодулисања традиционалног архитектонског склопа куће и кућишта сеоског домаћинства у брдско-планинским пределима Србије. У раду је дата анализа трансформације склопова сеоских домаћинстава у брдско-планинским пределима, разматрани су транзициони утицаји који су довели до промене таквог склопа и дати су предлози за њихово унапређење. У закључку, аутори наглашавају да је применом савремених технологија могуће оптимизовати потрошњу воде и на тај начин остварити знатне уштеде. Такође, они сматрају да ће алтернативни извори водоснабдевања у будућности добити значајније место у реализацији архитектонских објеката. Посебна очекивања аутори имају од такозваних дуалних водоводних система, јер они поседују функционални потенцијал и могућност перцептуалне променљивости.

У зборнику радова значајно место има рад „Третман воде у руралним насељима“, аутора Драгана Повреновића и Владимира Павићевића са Технолошко-металуршког факултета Универзитета у Београду и Небојше Вељковића из Министарства пољопривреде и заштите животне средине – Агенције за заштиту животне средине. У раду је приказан начин дефинисања техничко-технолошких решења за типске случајеве индивидуалних постројења за пречишћавање отпадних вода за рурална подручја, на основу искуства добијених за општине југозападне Србије. Аутори су на основу теренског рада, обиласка локација и прикупљања података на подручјима која нису обухваћена

јавним/централизованим канализационим системима израдили концепт управљања отпадним водама у руралним насељима. Комплексним прорачунима потреба за пречишћавањем воде у зависности од величине домаћинства и претежне делатности, аутори су развили три класе уређаја са по четири подкласе и дали оквирне трошкове њихове уградње. Посебно треба истаћи да су аутори у циљу доказивања квалитета понуђеног решења изградили четири пилот постројења за прераду отпадних вода у руралним пределима.

Проблеми у снабдевању хигијенски исправном водом за пиће брдско-планинских предела обрађени су у раду „Изазови у снабдевању водом за пиће у руралним срединама брдско-планинских предела“, аутора Драгане Јовановић и Драгана Илића из Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“ и Катарине Пауновић из Института за хигијену са медицинском екологијом Медицинског факултета Универзитета у Београду. Аутори у уводном делу истичу да, иако је Република Србија развила законодавни оквир којим се регулише снабдевање водом, имплементација прописа није на задовољавајућем нивоу. Овај проблем посебно је изражен у сеоским срединама. У раду је приказано истраживање које је спроведено у оквиру пројекта „Брза процена здравствене исправности воде за пиће из система снабдевања водом у сеоском подручју у Републици Србији“ према методологији Светске здравствене организације у Златиборском и Моравичком округу. Резултати студије показују да многа изворишта, резервоари и дистрибутивне мреже у овим окруженима имају значајне техничке недостатке који могу да угрозе здравствену исправност воде за пиће. У 84,1% случајева малих водоводних система извори нису ограђени или је ограда оштећена, у 60,6% малих водоводних система нема дренажних канала изнад извора, док животиње имају приступ у кругу од 10 м од извора у 55,7% случајева малих водоводних система. Ситуација је још неповољнија у случају индивидуалних водних објеката. Непостојање адекватне ограде утврђено је код 90,9% индивидуалних извора, у 90,9% утврђено је непостојање или нефункционалност дренажног канала изнад извора, а могућност плавлeња каптаже утврђена је код 54,5% индивидуалних извора. У закључку аутори предлажу: креирање специфичне регулативе за мале водоводне системе у руралним срединама и подизање свести свих чланова локалне заједнице о препознавању ризика по квалитет воде за пиће. До спровођења ових мера и једноставне активности као што су: постављање поклопаца на бунаре, заштита главе бунара, ограђивање и обележавање непосредне заштитне зоне око изворишта и хлорисање воде могу да доведу до смањења ризика од контаминације воде.

На изнете проблеме у заштити индивидуалних изворишта понуђени су одговори у раду „Заштита бунарске воде за пиће у брдско-планинском подручју“, аутора Луке Радоја из Центра за унапређење животних активности, Јованке Бодирогe из предузећа „Јокосан“ и Ко-стадинке Есрски из предузећа „Екорем“. У раду су изнети резултати анализе 509 узорака воде из сеоских бунара Шумадијског региона током 2015. године. Анализа показује да 76% узорака контаминирано аеробним мезофилним и колиморфним бактеријама, као и да је 62% узорака загађено нитратима. Ове резултате аутори су повезали са пољопривредним и сточарским активностима као и са неправилном позицијом бунара у односу на остале објекта. У циљу решавања уоченог проблема аутори су тестирали више различитих препарата који су у раду приказани са произвођачким именима. Аутори констатују да су испитивања показала да је могуће сачувати бунарску воду од загађења уколико правовремено са новим технологијама у земљорадњи упоредо користимо и нове технологије санитације.

У зборнику радова приказана је и дискусија у којој је посебан нагласак био на значају доброг управљања системима за водоснабдевање, превентивног одржавања постројења, али и улози државе и локалне самоуправе у обезбеђивању хигијенски исправне воде за пиће.

У закључцима са скупа који се налазе у зборнику сумирани су закључци приказаних радова. Полазећи од чињенице да је право на воду и санитацију основно људско право и да је обезбеђивање воде за пиће од суштинског значаја у остваривању свих других људских права као и од јавноздравственог значаја који има хигијенски исправна вода за пиће, у закључцима су детаљно дати задаци свих нивоа државне управе у остваривању овог права. Такође, истакнута је потреба за другачијом организацијом комуналних услуга у области водоснабдевања, потреба за концентрацијом становништва брдско-планинских предела, а као примарна мера, уједно и најлакша за спровођење, примена једноставних мера заштите индивидуалних изворишта физичким и хемијским средствима.